

بررسی الگوهای گذران اوقات فراغت توانخواهان جسمی (نمونه موردی: توانخواهان جسمی شهر کاشان)

محسن شاطریان* ، صدیقه کیانی سلمی** ، مریم کمری***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۲/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۲۹

چکیده

بررسی چگونگی گذران اوقات فراغت توانخواهان به منظور شناسایی محدودیت‌ها و نقاط ضعف بر پایه نظر آنان امری لازم در برنامه‌ریزی است که نتایج حاصل، برای بهبود خدمات رسانی و سرمایه‌گذاری مناسب با هدف گذران حداقل بخشی از اوقات فراغت توانخواهان در جامعه مؤثر خواهد بود. هدف از پژوهش، شناسایی نحوه‌ی گذران اوقات فراغت توانخواهان جسمی در شهر کاشان است. تحقیقی از نوع کاربردی و ابزار پژوهش، پرسشنامه‌ای با ۶۶ گویه است که پس از مطالعه پیشینه و مبانی نظری تحقیق با رویکرد بهبود توانمندی توانخواهان جسمی در مدیریت اوقات فراغت خویش تدوین و طراحی گردید. رویی ابزار با نظر

---

*دانشیار گروه جغرافیا و اکوتوریسم، دانشگاه کاشان. (نویسنده مسئول). shaterian@kashanu.ac.ir

** استادیار گروه جغرافیا و اکوتوریسم، دانشگاه کاشان. s.kiani@kashanu.ac.ir

*** دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات فرهنگی. asallasa2014@gmail.com

متخصصان و پایایی آن با ضریب آلفای کرونباخ به میزان ۰/۷۷۶، به تأیید رسیده است. نتایج حاصل از پرسشنامه، با نرم‌افزارهای AMOS و SPSS تحلیل شده است. یافته‌ها نشانگر آن است که فعالیت‌های داخل‌خانه با بار عاملی ۰/۹۳ نقش بیشتری در گذران اوقات فراغت توانخواهان داشته است. معاشرت با دوستان با بار عاملی ۰/۷۷، در رتبه دوم قرار گرفته است. فعالیت‌های کامپیوتری، رسانه‌های جمعی و خانواده به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار داشته است. نتایج بررسی مشکلات توانخواهان برای گذران اوقات فراغت بیانگر آن است که ایمنی کم وسایل ورزشی و عدم وجود وسایل مناسب برای ورزش با بار عاملی ۰/۹۰ از موانع اصلی گذران اوقات فراغت است. موانع مهم دیگر به ترتیب عدم تعبیه نیمکت، عدم وجود وسایل مناسب برای بازی، عدم وجود مسیرهای پیاده‌روی استاندارد، عدم وجود کفپوش مناسب و نبود پارکینگ به ترتیب با وزن‌های رگرسیون ۰/۸۸، ۰/۸۲، ۰/۸۱، ۰/۷۷ و ۰/۵۷ می‌باشد. به منظور بهبود الگوی گذران اوقات فراغت توانخواهان جسمی ارائه برنامه‌های توانبخشی مبتنی بر مشارکت جامعه ضرورت خواهد یافت. در این راستا در قالب فعالیت‌های ششگانه توانبخشی آموزش در خانواده، آموزش در جامعه، ارجاع به سطوح بالاتر حمایتی و هدایتی توانخواهان جسمی، فراهم آوری و ارائه وسایل کمک توانبخشی، اشتغال و کارایی توانخواهان و حمایت اجتماعی توانخواهان جسمی می‌تواند در برنامه‌ریزی اوقات فراغت و توانمندسازی آنان اثرگذار باشد.

واژه‌های کلیدی: اوقات فراغت، شهر کاشان، توانخواهان جسمی، مدل‌سازی معادلات ساختاری.

۱. مقدمه و طرح مسأله

معلولیت، پدیده‌ای ناخواسته و ناگوار است که گروهی از انسان‌ها ممکن است به ناگزیر در بخشی از زندگی یا تمام عمر خود به آن دچار گردند. معلولیت ناشی از حوادث، امراض، وراثت یا هر عامل دیگر، پدیده‌ای است که در تمام جوامع شهری وجود داشته و خواهد داشت (حیدریان، ۱۳۷۶: ۱). به گفته سازمان بهداشت جهانی (WHO) حدود ۱۰ درصد از کل جمعیت جهان یعنی تقریباً ۶۵۰ میلیون نفر با یک معلولیت زندگی می‌کنند (Ricardo, ۲۰۱۴: ۱۹۷) که قریب ۸۰ درصد آن‌ها در کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه سکونت دارند. معلولین، بزرگ‌ترین گروه افراد محروم جهان را تشکیل می‌دهند و شماری از آنان همواره در معرض آسیب دیدن هستند. در حدود ۲۰ درصد از فقیرترین افراد جهان دارای معلولیت هستند. ۹۸ درصد از بچه‌های معلول در کشورهای پیشرفته به مدرسه نمی‌روند. ۳۰ درصد از بچه‌های خیابانی جهان دارای معلولیت هستند و میزان سواد برای افراد بزرگسال توانخواه کمتر از ۳ درصد است و در بعضی از کشورها این آمار برای زنان توانخواه کمتر از ۱ درصد گزارش شده است (نالوس، ۱۳۹۱: ۴).

به همین نسبت حدود ۱۰ درصد کم توانی از سوی جامعه جهانی برای کشور ایران تخمین زده شده که با احتساب جمعیت ۷۰ میلیونی، می‌توان بیان نمود به‌طور تقریبی ۷ میلیون نفر کم توان در انواع مختلف اعم از توانخواهان جسمی، ذهنی، روانی، اجتماعی و همچنین ناشنوایی و نابینایی وجود دارند (خدایاریان، واعظی، جلال‌پور، همکاران، ۱۳۹۳: ۷۹). گستره محدودیت‌ها و ناتوانی در میان افراد توانخواه متفاوت است. در قسمتی از این گستره فرد کنترل ارادی حرکت اندام و قدرت تکلم خود را از دست می‌دهد در حالی که به لحاظ هوشی و ادراکی سالم است. گروه دیگر شامل معلولیت‌های حرکتی می‌شود که انواع مختلف معلولیت‌های دستگاه حرکتی و اعصاب را در بر می‌گیرد و برای توانخواه محدودیت‌های بیشتری می‌سازد (علامی، ۱۳۷۹: ۴۸). این نوع از معلولیت از این لحاظ اهمیت دارد که تمام فعالیت‌های تفریحی و شخصی

فرد تحت تأثیر قرار می‌گیرد (سلطانی، ۱۳۹۱:۱). اکثر افراد دارای کم‌توانی، در تمام جنبه‌های زندگی به حاشیه رانده می‌شوند و احتمال بیکاری برای آنان به دلیل تبعیض، بیشتر و کیفیت زندگی‌شان بسیار پایین‌تر است (سجادی، رنجبری، ۱۳۹۳:۲). بیشتر این افراد دسترسی به توان‌بخشی سلامت اجتماعی ندارد (Ricardo, ۲۰۱۴: ۱۹۷) و از امکانات گذران اوقات فراغت به نحو شایسته محروم هستند. برای عبور از مرحله‌ی تعیین تغییرات لازمه در محیط به نفع توانخواهان تا تغییرات قابل دید، به ترتیب بایستی حمایت‌های زیر از توانخواهان صورت گیرد: ۱. اطلاعات ۲. حمایت و همراهی ۳. اسکان ۴. کمک‌های فنی ۵. کمک شخصی ۶. جابجایی و ۷. دسترسی محیطی (Roulstone & Barnes, ۲۰۰۵).

گذراندن اوقات فراغت مجموعه فعالیت‌هایی را در بر می‌گیرد که شخص به میل خود خواه برای استراحت، خواه برای تفریح و یا برای گسترش اطلاعات، آموزش شخصی یا مشارکت آزاد اجتماعی یا بروز خلاقیت، در زمانی فارغ از تعهدات شغلی، خانوادگی و اجتماعی به عهده می‌گیرد (شاهین، ۱۳۹۴: ۳۸۴). فعالیت‌های فراغتی طیف وسیعی از فعالیت‌ها هم‌چون هنری، فرهنگی، ورزشی، زیارتی، سمعی و بصری، استراحت و تفریح، روابط اجتماعی، ارتباط با طبیعت، مطالعه و فعالیت‌های رایانه‌ای را در بر گرفته و هر کدام نیازمند بسترهای خاص خود می‌باشند (Amestoy, ۲۰۰۸: ۵۶). اصطلاح اوقات فراغت به معنی رهایی موقت از کار و اشتغالات رسمی زندگی است (پور سلطانی، ۱۳۸۵:۱) که افراد به میل خود و دور از تعهدات مربوط به کار، خانواده، جامعه و نیازهای اساسی شخصی، صرف تجدیدقوا، تفریح و سرگرمی، گسترش آگاهی، افزایش قابلیت‌های شخصی و یا شرکت در فعالیت‌های اجتماعی می‌کنند (احمدی، ۱۳۷۶: ۱) (سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۴:۲). اوقات فراغت حساس‌ترین، ارزشمندترین و پربارترین اوقات زندگی آدمی است که یک روی آن می‌تواند زمینه‌ساز خلاقیت و هنر آرایی و روی دیگر آن عاملی در جهت گرایش به بزهکاری و آسیب اجتماعی باشد (تندنویس، ۱۳۷۵:۵).

از آنجاکه جمعیت افراد توانخواه نیز در حال افزایش است تحرکات در میان فراهم‌کنندگان خدمات فراغتی برای همگام‌سازی این خدمات با خواسته‌های توانخواهان، در حال رشد است. اسمیت و همکاران اشاره می‌نمایند برای اولین بار در سال ۱۹۸۰ در هیئت عالی مدیریت شهرها تصمیم گرفته شد تا نسبت به افزایش خدمات نسبت به افرادی که تاکنون نسبت به خدمت‌رسانی در شهرها برای آن‌ها اقدامی صورت نگرفته بود اقدام گردد (Smith, et al, ۲۰۱۱: ۱۵۸). بدین ترتیب توجه به نیازمندی‌های توانخواهان و شناسایی الگوهای گذران اوقات فراغت آنان، بستری برای حصول عدالت اجتماعی در شهرها فراهم می‌آورد. بررسی چگونگی گذران اوقات فراغت توانخواهان به‌منظور حصول اطلاع و شناسایی محدودیت‌ها و نقاط ضعف از سوی دیگر، بر پایه نظر توانخواهان امری لازم در برنامه‌ریزی است که نتایج آن برای بهبود خدمات رسانی و سرمایه‌گذاری مناسب به‌منظور گذران حداقل بخشی از اوقات فراغت توانخواهان در جامعه مؤثر خواهد بود. ممکن است اهمیت فعالیت‌های اوقات فراغت در زندگی یک توانخواه در ابتدا به اندازه پرداخت هزینه‌ها، سلامت و آموزش آنان حس نگردد، ولی این فعالیت‌های فراغتی مثل ورزش‌ها یا کلاس‌های فوق‌برنامه راه عالی‌ای برای شناخت و دوست‌یابی بین توانخواهان و در نتیجه شکل‌گیری روابط اجتماعی فراهم می‌آورند (موریس، ۲۰۰۱). برای گسترش گذران سالم اوقات فراغت در یک جامعه چندوجهی نیز نیازهای افراد توانخواه یکی از مهم‌ترین مواردی است که بایستی مدنظر قرار گیرد (کلینر و پروته، ۱۹۹۳). با عنایت به اهمیت موضوع، در پژوهش حاضر محققان به دنبال بررسی الگوهای گذران اوقات فراغت توانخواهان جسمی شهر کاشان بوده و در ادامه موانع و مشکلات بر سر راه گذران اوقات فراغت ایشان بررسی شده است.

۲. مبانی نظری و مروری بر مطالعات گذشته

۲-۱. مطالعات پیشین

- در تحقیقی که توسط اسمیت (۱۹۸۷) در دانشگاه مریلند و با عنوان اوقات فراغت توریست‌های توانخواه انجام شده است مشاهده شد توریست‌ها مخصوصاً توریست‌های توانخواه با موانعی طی اوقات فراغت خود روبرو هستند که احساس آزادی و کنترل شخصی آن‌ها را محدود می‌کند.

- کندی و اسمیت (۱۹۹۰) در تحقیقی با عنوان مقایسه‌ی فعالیت‌های تفریحی افراد توانخواه قبل و بعد از آسیب به نخاع و مطالعه‌ی فعالیت‌های تفریحی ۸۱ مرد و ۲۱ زن و مقایسه‌ی آن پیش از معلولیت و مقایسه با ۱۳۵ مرد و ۱۵۱ زن غیرتوانخواه مشاهده نمودند که فعالیت‌های ورزشی افراد توانخواه چه نسبت به گذشته خود و چه نسبت به افراد غیر توانخواه بسیار کمتر بوده است.

- اتچیسون (۲۰۰۳) در مقاله‌ای با عنوان عبور از مرحله اوقات فراغت و معلولیت به مرحله‌ی اوقات فراغت و توانخواهان با تکمیل تعاریف و مفاهیم جامانده در بهبود اوقات فراغت توانخواهان پیشنهاد می‌کند که اوقات فراغت معلولان به این دلیل تاکنون کمتر مورد توجه بوده است که معمولاً تحت بررسی‌های جامعه‌شناسی و یا بررسی‌های سیستم‌های تفریحی مورد بررسی قرار می‌گیرد و تحت پدیده معلولیت بر روی آن مطالعه نظام‌مند نشده است.

- امیرا و تامسون (۲۰۱۱) در تحقیقی با عنوان در جستجوی اعتماد با به‌کارگیری یک راهکار تفسیری و با تحقیقی تلفنی از میان ۴۴ دانشجوی از میان ۱۵۰ دانشجو در لیست توانخواهان دانشگاه خود مشاهده نمودند که اولاً برقراری رابطه اعتماد برانگیز با ارائه‌کنندگان خدمات تفریحی یک الزام است. ثانیاً آنچه آن‌ها به‌عنوان موانع نام بردند به ترتیب اهمیت رفتار و کمبود آموزش در کارکنان مراکز تفریحی، در دسترس نبودن

خدمات تفریحی، عدم انعطاف‌پذیری، کمبود دانش، هزینه بالا و فشارهای ایجادشده هستند.

- در تحقیقی که توسط تیلور و ژوزفویتس (۲۰۱۲) با عنوان جایجایی روزانه درون‌شهری افراد توانخواه برای بازیابی و اوقات فراغت با مشاهده‌ی تجربی رفت‌وآمدهای افراد توانخواه انجام شد، دریافت که تفاوت بسیاری بین افراد غیرتوانخواه و افراد توانخواه در جایجایی‌ها وجود دارد. افراد توانخواه از روش‌هایی برای پر کردن اوقات فراغت خود استفاده می‌کنند که هزینه‌ی پایین‌تری داشته باشد و پس از هزینه، قابلیت دسترسی، بیشترین تأثیر را در انتخاب برنامه‌ی فراغتی آن‌ها دارد.

- هادج کول (۲۰۱۳) در تحقیقی با عنوان هیچ‌وقت توپ را به من نمی‌دهند، به بررسی توانمندی از دید کودکان توانخواه، جوانان و خانواده‌هایشان در یک پروژه دوساله پرداخته است. با بررسی داده‌های به‌دست‌آمده از مشاهدات و مصاحبه‌های خود با کودکان توانخواه، نتیجه می‌گیرد که وجود فضاهای مختلط با افراد سالم به رشد شخصیتی آن‌ها کمک می‌نماید.

- اتکسون (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان جوانان توانخواه، اوقات فراغت و زندگی روزمره، اثر وجود دوستان و یا همراهان در تعیین محل گذران اوقات فراغت توانخواهان را بررسی کرده است. در نتایج مشاهده شد به دلیل عدم وجود فعالیت‌های شریکی بین افراد توانخواه و دیگر اعضای جامعه، این افراد به سمت تنهایی سوق داده شده و همین قسمت اعظمی از نگرانی والدین توانخواهان را شامل می‌شود.

- چن (۲۰۱۶) در تحقیقی با عنوان کاربردهای خدمات پرستاری و تفریحات - صدای بازدیدکنندگان و افراد توانخواه، سه هزار توانخواه را مورد سؤال قرار داده است. در نتایج مشاهده شد موانع بازدیدها از اماکن توریستی عبارت‌اند از: مسیرهای سخت، سرویس‌های بهداشتی نامناسب و نبود نقشه‌ای از محل‌های ارائه خدمات به توانخواهان.

- مل بو (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان "معلولیت و اوقات فراغت - در چه فعالیت‌هایی و در چه زمانی و چگونه توانخواهان با معلولیت‌های ذهنی در فعالیت‌های

تفریحی شرکت می‌جویند؟" با استفاده از روش کیفی ۱۰ جوان با معلولیت‌های ذهنی و خانواده‌شان، توسط روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و مورد مصاحبه قرار گرفتند. نتایج نشانگر آن است که مشارکت آن‌ها در ورزش و شرکت آن‌ها در ورزش‌های تیمی بسیار محدود بود و غالباً به ورزش‌های انفرادی مشغول بودند. بیشتر مصاحبه‌شوندگان زمان زیادی را به استفاده از کامپیوتر گذرانده و این زمان در پسران بسیار بیشتر بوده است.

- عزیزاده و قراخانلو (۱۳۷۹) در تحقیقی با عنوان بررسی چگونگی گذران اوقات فراغت جانبازان و توانخواهان (با تأکید بر نقش تربیت‌بدنی و ورزش) بیان می‌کنند توانخواهان از ویژگی‌های منحصربه‌فردی نظیر بالا بودن میزان ساعت فراغت، مشکلات جسمانی، حرکتی و روحی برخوردارند. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که شکل فعلی گذران اوقات فراغت مطلوب نیست. در این خصوص کمبود امکانات و تنگناهای مالی و رواج روش‌های نامطلوب قابل‌توجه‌اند.

- وارثی و همکاران (۱۳۸۹) در تحقیقی با عنوان بررسی انتخاب مکان گذران اوقات فراغت سالمندان (مطالعه مناطق تطبیقی ۳ و ۵ اصفهان)، هدف از پژوهش خود را بررسی وجود یا عدم وجود تفاوت نیازهای فراغتی و انتخاب نوع مکان جهت گذران اوقات فراغت در بین سالمندان دو منطقه ۳ و ۵ شهر اصفهان با توجه به دارا بودن بافت جمعیتی متفاوت از نظر پایگاه اجتماعی و فرهنگی اعلام کردند. براساس این تحقیق پیچیدن نسخه‌ای واحد و یکسان برای همه مناطق شهری در زمینه تأمین اوقات فراغت شهروندان چه در تهیه برنامه‌هایی خاص و چه جهت تأسیس و احداث مکان‌های جدید و حتی نوع مکان‌ها کار بهبودی‌ای است.

- کیانی و همکاران (۱۳۹۱) تحقیقی را با عنوان تبیین جایگاه فعالیت ورزشی در نحوه گذران اوقات فراغت جانبازان و توانخواهان به انجام رسانیده‌اند. نتایج حاصل از کاربرد آزمون‌های توصیفی و آماری بیان می‌کند عمده‌ترین نحوه گذران اوقات فراغت

نمونه مورد بررسی تماشای تلویزیون، عبادات و مستحبات، مطالعه کتاب و مطبوعات و همچنین ورزش بوده است.

- خدایاریان و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان بررسی کیفیت زندگی توانخواهان ضایعات نخاعی شهر یزد، دریافته‌اند که ارتباط معناداری بین کیفیت زندگی با وضعیت اقتصادی - اجتماعی توانخواهان وجود دارد. سجادی و زنجری (۱۳۹۳) تحقیقی با عنوان معلولیت (ناتوانی) در ایران: شیوع، ویژگی‌ها و همبسته‌های اقتصادی و اجتماعی آن انجام داده‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که وضعیت رفاهی، سطح پایین زندگی و ابعاد مختلف فقر در خانواده، با احتمال وجود افراد توانخواه در ارتباط است.

۲-۲. مبانی و مفاهیم نظری پژوهش

موضوع اوقات فراغت از دیرباز مورد توجه بشر بوده است و مطالعات به عمل آمده نشان می‌دهند که انسان به طور پیوسته در این باره در پی چاره جویی بوده است (علیزاده و قراخانلو، ۱۳۷۹: ۲۴). شناخت و ارزیابی گذران اوقات فراغت در هر جامعه‌ای مستلزم اتکا به مجموعه اصول و مفاهیم به‌خوبی تعریف‌شده‌ای است که امکان درک رفتار متغیرهای تحقیق را فراهم می‌آورد این مجموعه به‌هم‌پیوسته از مفاهیم، ما را در درک منطقی و علمی رفتار پدیده‌ها، به‌عنوان خطوط راهنما یاری می‌رساند که بدان می‌توان چارچوب نظری اطلاق نمود (کیانی، بسحاق، به نقل از قدمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۷). در ادامه برخی دیدگاه‌های نظری موجود در زمینه اوقات فراغت و توانخواهان مطرح می‌گردد.

یکی از نظریات مرتبط با موضوع پژوهش نظریه رشد است. بر پایه این نظریه، اوقات فراغت با کسب مهارت همراه می‌شود و فرد ممکن است درگیر فعالیتی شود که برای پیشرفت وی در آن فعالیت طراحی شده است و یا ممکن است برای افزایش

توانایی در انجام کارها به تمرین و تکرار آن فعالیت بپردازد. (کلی، ۱۳۸۲:۶). استانلی پارکر نظریه کار - تفریح را مطرح کرده است (پارکر، ۱۹۹۶).

پارکر مدعی است نفسِ ماهیت فراغت، تنها در ارتباط با کار قابل درک است. بدون کار، فراغتی وجود ندارد و فعالیت‌های کاری جامعه صنعتی است که موجب توسعه فعالیت‌های فراغتی می‌شود. (توسلی، ۱۳۸۵:۱۲۶). از میان انبوه نظریه‌های اوقات فراغت می‌توان به سه نظریه نسبتاً متمایز از یکدیگر اشاره کرد: اوقات فراغت از دیدگاه زمانی، اوقات فراغت به معنای فعالیت و اوقات فراغت به معنای حالتی از بودن (تورکیدسن، ۱۳۸۲: ۳۱-۴۷). نظریه اول اوقات فراغت را به منزله وقت آزادی تعریف می‌کند که پس از پرداختن به ضروریات عملی زندگی باقی می‌ماند. هوگوون، اوقات فراغت را از زمان‌هایی که انسان به دنبال نیازهای ضروری زندگی است جدا می‌کند و آن را زمانی می‌داند که فرد می‌تواند آزادانه فعالیت‌های خود را انجام دهد (CF. Rojek, ۲۰۰۶).

به نظر پارکر، وقت آزاد وقتی است که پس از پرداختن به همه اموری که تفریح به حساب نمی‌آید، باقی مانده باشد. در این معنا، تعیین کننده زمان فراغت، انجام اموری است که تفریح به شمار نمی‌آیند. به عقیده برایت بیل، اوقات فراغت زمانی است که به صلاحدید و انتخاب خود فرد مورد استفاده قرار می‌گیرد. در نظریه پرورش، اوقات فراغت از فعالیت‌هایی تشکیل یافته است که آموزنده و آگاهی‌بخش است. از این منظر، اوقات فراغت فعالیت‌های زیادی را در برمی‌گیرد. پیاده‌روی، تماشای تلویزیون، گوش دادن به موسیقی، رفتن به رستوران، بازی با کامپیوتر، دیدار دوستان در محله‌ها، انواع ورزش‌ها، هنر، کارهای باغبانی، ملاقات دوستان در مسجد و مطالعه می‌توانند فعالیت فراغتی محسوب شوند.

کاپلان با توصیف اوقات فراغت به منزله فعالیتی متمایز از کار به عنوان هدف به آن نگاه می‌کند و فراغت را شامل شماری از فعالیت‌ها می‌داند که ممکن است فرد به اختیار خود در آن‌ها به استراحت، سرگرم ساختن خود، افزودن به دانش خود یا توسعه

مهارت‌هایش بپردازد. نظریه هدف، دیگر نظریه‌ای است که اوقات فراغت را بررسی کرده است. مطابق الگوی انسان‌شناختی، اوقات فراغت فی‌نفسه هدف تلقی می‌شود و حالتی از بودن است. پی‌یر معتقد است اوقات فراغت نتیجه ساده و اجتناب‌ناپذیر عوامل خارجی یا وقت آزاد نیست، بلکه در درجه اول یک نوع طرز فکر و یک حالت روحی - روانی است. فراغت یا فارغ بودن در این معنا حالت آرام و یک وقار فکورانه است. دوگرازا فراغت را به معنای رها بودن از ضرورت زندگی روزمره می‌داند. به‌زعم او، فراغت، مردان و زنان را به کمال رسانده و دریچه‌ای را به آینده می‌گشاید (تورکیدسن، ۱۳۸۲: ۷۴). دومازیه می‌نویسد: "گذران اوقات فراغت دربرگیرنده مجموعه‌ای از اشتغالاتی است که فرد باکمال میل بدان می‌پردازد، خواه به‌منظور استراحت، خواه برای ایجاد تنوع، خواه باهدف گسترش اطلاعات و آموزش خویشتن بدون توجه به اهداف مادی و خواه برای مشارکت اجتماعی ارادی و بسط توان آزاد خلاقش، بعد از آن که از الزامات حرفه‌ای خانوادگی و اجتماعی فارغ گشت." (بیرو، ۲۰۳: ۱۳۷۰).

دومازیه انواع فراغت را بر اساس نیازهای جسمی، روانی افراد طبقه‌بندی کرده که در ۵ دسته به شرح زیر هستند:

- **فراغت جسمانی:** نظیر ورزش‌های مختلف، قدم زنی، استراحت، دراز کشیدن، مسافرت و تعطیلات.

- **فراغت هنری:** نظیر بازدید از موزه‌ها و بناهای یادبود، شرکت در جشن‌های مختلف، رفتن به سینما، تئاتر، کنسرت، نقاشی و نواختن موسیقی.

- **فراغت عملی:** نظیر کاردستی (سفال‌گری، باغبانی و سوزن دوزی) این نوع فراغت به‌ویژه در میان افراد کم‌درآمد بیشتر رایج است.

- **فراغت فکری:** عمده این نوع فراغت در مطالعه متجلی می‌شود و می‌تواند شامل مطالعه روزنامه‌ها، مجلات، کتب مختلف باشد. گوش دادن به رادیو و تماشای تلویزیون در این طبقه قرار دارند.

- فراغت اجتماعی: این نوع فراغت در پوشش انواع تفریح‌ها، دیدوبازدیدها، گردهمایی‌های دوستانه، دوره‌های مختلف خانوادگی و... ظاهر می‌شود (ارفعی به نقل از ادیسی، ۱۳۹۳: ۱۸۰). دومازیه به‌صورت شناخت مفهوم فراغت سه کارکرد اساسی و عمده را برای فعالیت‌های فراغتی قائل است: تأمین استراحت، تفریح و کم کردن کسالت و رشد شخصیت فردی و اجتماعی (هزارجریبی و ارفعی عین‌الدین، ۱۳۹۰: ۴۶).

اوقات فراغت نقش مهمی در کیفیت زندگی افراد و ازجمله توانخواهان دارد. طی دهه‌های گذشته علاقمندی به ارزیابی و بهبود کیفیت زندگی افراد با اختلال مزمن افزایش چشمگیری یافته و به صورت یک هدف درآمده است (محمدی مقدم و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶). بنا به تعریف سازمان بهداشت جهانی، کیفیت زندگی، پندار فرد از زندگی با توجه به فرهنگ و نظام ارزشی حاکم بر محیط زندگی شخصی و ارتباط این دریافت‌ها با اهداف، انتظارات، استانداردها و اولویت‌هایشان است (Isikhan et al, ۲۰۰۱: ۴۹۰). ناگفته پیداست ارتباطات نقش سازنده‌ای در بهبود کیفیت زندگی افراد خواهد داشت (Kelly RJ, ۲۰۱۱: ۳۳۶). مطالعات نشان می‌دهد که کیفیت زندگی افراد با مشارکت در برنامه‌های توانبخشی ارتقا می‌یابد. سازمان جهانی بهداشت، به منظور بر طرف نمودن نیازهای به حق افراد توانخواه، برنامه توانبخشی مبتنی بر جامعه را در دهه ۹۰ طراحی و اجرای آن را به جهانیان توصیه نمود. در این برنامه تاکید بر آن است که بخش وسیعی از نیازهای افراد توانخواه از جمله تحرک، فعالیت‌های روزمره زندگی و فعالیت‌های اجتماعی با توانمند سازی، آموزش و درگیر نمودن فرد معلول، خانواده وی و جامعه محلی مرتفع گردد (افکار و همکاران، ۱۳۹۳: ۱). توانبخشی مبتنی بر جامعه (CBR) استراتژی برای افزایش و بهبود کیفیت زندگی افراد توانخواه از طریق ارتقاء خدمات ارائه شده و ایجاد فرصت‌های مساوی و حمایت از حقوق انسانی افراد توانخواه است و در واقع راهبردی است که می‌تواند در همه کشورها نیازهای افراد کم توان درون جامعه را برطرف نماید. با توجه به مطالعه پیشینه پژوهش، نظرسنجی از

متخصصان بهزیستی، مصاحبه با توانخواهان جسمی شهر کاشان، استادان دانشگاه، مطالعه مبانی نظری و شناخت اولیه از وضعیت نیازمندی‌های فراغتی توانخواهای جسمی در شهر کاشان، فرضیات تحقیق مطرح گردید و درستی یا نادرستی آن به بونه آزمایش گذاشته شد.

فرضیات پژوهش عبارتند از:

- فعالیت‌های فراغتی فردی درون و بیرون از خانه نقش بیشتری در پر کردن اوقات فراغت معلولان جسمی کاشان دارد.

- عدم وجود وسایل ورزشی و نیز امنیت پایین آن بزرگترین مانع پیش روی معلولان جسمی برای گذران اوقات فراغت است. لازم به ذکر است برای پاسخگویی به فرضیات پژوهش، انواع الگوهای گذران اوقات فراغت توانخواهان با استفاده از مرور پیشینه پژوهش و مبانی نظری تحقیق استخراج و با تدوین پرسشنامه، اطلاعات لازم جمع‌آوری گردید. تحلیل یافته‌های حاصل نیز با بهره‌گیری از قابلیت‌های مدلسازی معادلات ساختاری در نرم افزار AMOS صورت گرفته است.

چنانچه نتایج حاصل از بررسی پیشینه پژوهش اعلام می‌دارد، در مطالعات مختلف، اگرچه مسائل مبتلا به توانخواهان جسمی مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است اما به مقوله گذران اوقات فراغت توانخواهان کمتر پرداخته شده است. به این لحاظ خلأ پژوهشی در این حوزه احساس می‌گردد. از طرفی تحقیق حاضر تلاش می‌کند با شناسایی الگوی گذران اوقات فراغت توانخواهان و نیز موانع پیش روی آنان راهنمایی برای برنامه‌ریزان و مددکاران اجتماعی فراهم آورد، به نحوی که به سمت توسعه فرصت‌های عادلانه برای همه شهروندان در بهره‌گیری از اوقات فراغت حرکت نماید. با توجه به ضرورت حفظ و ارتقاء سطح سلامت در جوامع بشری و تحقق شعار "توانبخشی برای همه" و به منظور تأمین نیازهای جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی افراد جامعه و توانخواهان و نقش با اهمیت "توانبخشی مبتنی بر جامعه" در ایجاد زندگی خلاق، ارتقاء سطح سلامت و افزایش سطح توانمندی جامعه و تحقق توسعه

اجتماعی، توجه به گسترش فرصت‌های برابر برای سپری کردن اوقات فراغت و بهبود کیفیت زندگی توانخواهان ضرورت می‌یابد. نتایج تحقیق حاضر با شناسایی الگوی گذران اوقات فراغت توانخواهان جسمی شهر کاشان و نیز موانع پیش روی آنان قادر خواهد بود بستری از آگاهی برای برنامه ریزان به منظور تدوین استراتژی‌هایی برای افزایش فرصت‌های حضور در جامعه و بهبود کیفیت زندگی توانخواهان جسمی از طریق امکان‌پذیری حضور در عرصه‌های فراغتی فراهم آورد.

۳. روش شناسی پژوهش

پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و روش بررسی در تحقیق توصیفی - تحلیلی و پیمایشی است. ابزار اصلی پژوهش، پرسشنامه‌ای است که در دو بخش سوالات عمومی و سوالات تخصصی با استفاده از سوابق مطالعاتی و پیشینه پژوهش در قالب ۶۶ گویه تدوین گردیده است. روایی محتوایی پرسشنامه با استفاده از نظر متخصصان و پس از انجام اصلاحات مورد نظر آنان به تأیید رسید. پایایی ابزار پژوهش با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ به میزان ۰/۷۷۶ به تأیید رسیده است. جهت تحلیل‌های توصیفی و استنباطی داده‌ها، از نرم‌افزار SPSS و برای مدلسازی معادلات ساختاری از نرم‌افزار AMOS استفاده شده است. حجم نمونه با توجه به تعداد نمونه در دسترس ۱۰۰ نفر محاسبه گردید. این پرسشنامه به صورت تصادفی در آسایشگاه‌ها، ورزشگاه‌های توانخواهان و مراجعین توانخواه به بهزیستی شهرستان کاشان توزیع گردید. پاسخگویان به پرسشنامه تحقیق در قالب طیف پنج گزینه ای لیکرت پاسخ گفته اند و برای تحلیل داده‌های حاصل از فرآیند تحقیق از قابلیت‌های مدلسازی معادلات ساختاری استفاده شده است. لازم به ذکر است جامعه آماری پژوهش به استناد آمار اخذ شده از سازمان بهزیستی کاشان ۱۲۵۰۰ نفر بوده است.

جدول ۱- آلفای کرونباخ محاسبه‌شده برای گویه‌های تحقیق

آزمون پایایی

آلفای کرونباخ	نماگر
۰،۸۷۶	۶۶

(یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

۵. بحث و یافته‌ها

میانگین سنی پاسخگویان ۲۶ سال است. مسن‌ترین پاسخگویان ۴۰ و کمترین آنها ۲۱ سال دارد. ۴۹ درصد پاسخگویان مرد و ۵۱ درصد زن هستند. ۷۹ درصد پاسخگویان مجرد بوده و ۱۶ درصد متأهل و ۱ درصد بی‌همسر بر اثر فوت و ۴ درصد بی‌همسر بر اثر طلاق هستند. تحصیلات ۳ درصد از پاسخگویان بی‌سواد، ۲۷ درصد ابتدایی، ۱۶ درصد سیکل، ۲۵ درصد دیپلم، ۱۹ درصد فوق‌دیپلم و ۱۰ درصد لیسانس هستند. ۱۹ درصد پاسخگویان شاغل و ۸۱ درصد بیکار بوده‌اند. نوع معلولیت ۸ درصد پاسخگویان نخاع گردن، ۷۹ درصد جسمی - حرکتی، ۲ درصد اعصاب و حرکت، ۱ درصد بینایی، ۹ درصد پا و ۱ درصد بیماری MS می‌باشد. نظر پاسخگویان درباره مشکلاتی که بر سر راه توانخواهان وجود دارد ۱۰ درصد بیکاری، ۴۵ درصد نبود امکانات برای معلولان، ۲۷ درصد عدم وجود وسایل ورزشی مناسب، ۸ درصد در دسترس نبودن کتاب و کتابخانه مخصوص برای توانخواهان و ۱۰ درصد وسایل ایاب و ذهاب بوده است. پاسخگویان به سوال میزان در اختیار گذاشتن درآمد خانوار به آنان ۵۶ درصد خیلی کم، ۲۱ درصد کم، ۱۵ درصد تا حدودی، ۷ درصد زیاد، ۱ درصد خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند.

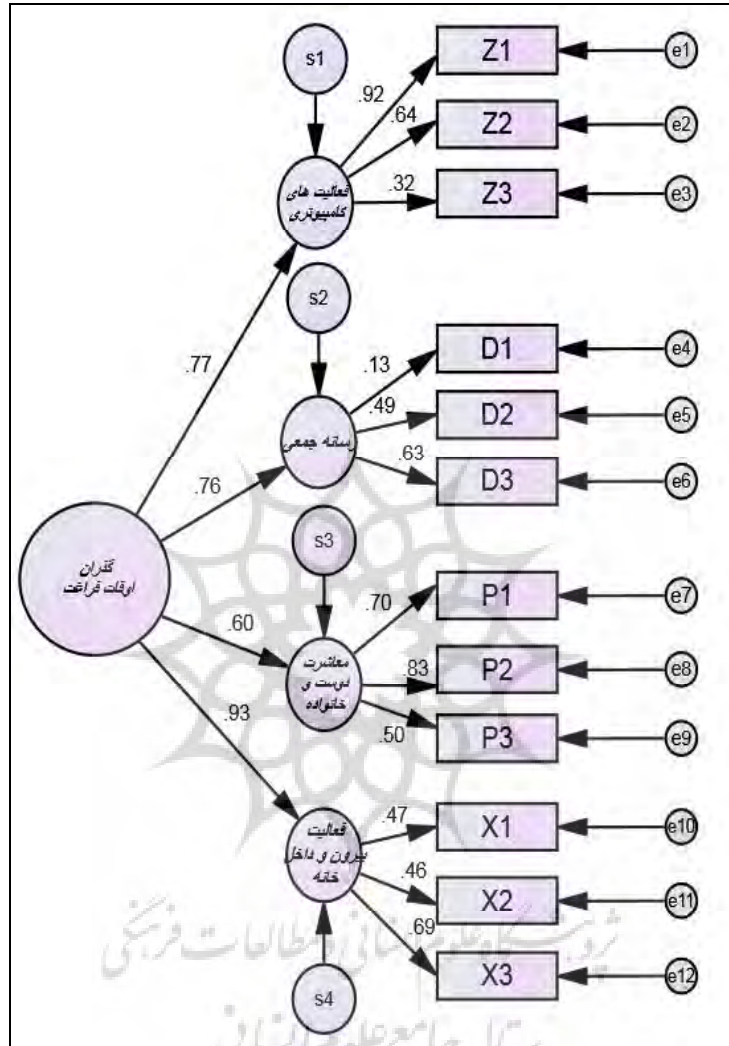
در ادامه فرایند تحقیق جهت تشخیص الگوی گذران اوقات فراغت توانخواهان شهرستان کاشان از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده گردید. هدف از انجام این کار شناسایی مهم‌ترین متغیرهایی است که بر اوقات فراغت توانخواهان اثرگذار است؛ بنابراین با توجه به مبانی تئوریک تحقیق، مدل عاملی مرتبه دوم بر مبنای چهار عامل پنهان فعالیت‌های کامپیوتری، رسانه‌های جمعی، معاشرت با خانواده و دوستان و فعالیت‌های داخل و بیرون خانه تنظیم گردید. مدل‌های عاملی مرتبه دوم به مدل‌هایی

بررسی الگوهای گذران اوقات فراغت توانخواهان ... ۱۶۷

اطلاق می‌شود که در آن تعدادی از متغیرهای پنهان، متغیر پنهان دیگری را اندازه‌گیری می‌کنند (بسحاق، ۱۳۹۴:۱۷۴). اگرچه مدل سازی اساساً کاری اکتشافی نیست و بر مبنای شناسایی و کشف صورت نمی‌گیرد، با این حال در این تحقیق تک تک متغیرهایی که قابلیت شناسایی هر کدام از عوامل پنهان چهارگانه را داشته اند به صورت مجزا وارد فرایند مدل گردیده اند و بر مبنای شاخص‌های برازش و سطح معنی‌داری در مدل باقی مانده یا حذف گردیده‌اند.

شکل ۱- متغیرهای نهایی شناسایی شده در مدل الگوی گذران اوقات فراغت معلولان یافته‌های مدل عاملی مرتبه دوم نشان می‌دهد که نهایتاً کدام متغیرها دارای اهمیت بیشتری بوده و اثرات بارزتری در گذران اوقات فراغت توانخواهان داشته‌اند. در شکل (۱) وزن بارهای عاملی هر کدام از متغیرهای موجود در مدل نهایی نشان داده شده است. یافته‌های به‌دست‌آمده نشان می‌دهند که فعالیت‌های فردی داخل و بیرون از خانه

بیشترین بار عاملی را با ۹۳٪ به خود اختصاص داده است و بیشتر از سایر عوامل بر گذران اوقات فراغت افراد اثرگذار بوده است. متغیر پنهان فعالیت‌های فردی داخل و بیرون از خانه با استفاده از سه نماگر ترکیبی مورد سنجش قرار گرفته است. در این عامل سفرهای مذهبی و زیارتی با وزن رگرسیونی ۰/۶۹ بیشترین همبستگی را با متغیر پنهان خود داشته است. طبیعتاً در شهر کاشان با بافت و صبغه مذهبی سفرهای زیارتی به تبعیت از خانواده نقش مهمی در پر کردن اوقات فراغت توانخواهان داشته است. رفتن به پارک و گوش دادن به موسیقی نیز در شناسایی فعالیت‌های فردی درون و بیرون خانه با بارهای عاملی ۰/۴۷ و ۰/۴۸ نقش داشته است. فعالیت‌های کامپیوتری با استفاده از سه متغیر ترکیبی شناسایی گردیده است. نتایج تکمیلی نشانگر آن است که استفاده از کامپیوتر با وزن عاملی ۰/۹۲ در جایگاه بالاترین متغیر تبیین کننده نقش فعالیت‌های کامپیوتری قرار گرفته است. پس از آن استفاده از فضای اینترنت و بازی‌های کامپیوتری با اندازه‌های ۰/۶۴ و ۰/۳۲ قرار گرفته‌اند. رسانه‌های جمعی با بارعاملی ۰/۷۶ در رتبه‌های سوم در پر کردن اوقات فراغت توانخواهان در شهر کاشان قرار گرفته است. از آنجا که حضور اجتماعی توانخواهان و جایجایی آنان بدون در اختیار داشتن امکانات مناسب سبب ناراحتی‌های شدید جسمی و روانی می‌گردد، به نظر می‌رسد یکی از دلایل استقبال آنان از تلویزیون علاوه بر جاذبه‌های این رسانه تصویری، مشکلات ویژه این قشر باشد. به عبارتی تماشای تلویزیون را نباید انتخابی آزاد از روی علاقه صرف تلقی نمود. بلکه دلیل آن را باید در عدم امکان استفاده از سایر وسایل تفریحی دیگر دانست. پس از آن معاشرت با دوستان و خانواده قرار دارد که با بار عاملی ۰/۷۷ در رتبه دوم قرار گرفته‌اند. بیشترین نقش در این عامل پنهان به معاشرت با دوستان اختصاص یافته که بار عاملی ۰/۸۸ گویای این مدعاست. معاشرت با اقوام با وزن ۰/۷۰ و شرکت در میهمانی‌های دوستانه با بار عاملی ۰/۵۰ در رتبه‌های بعدی تبیین متغیر پنهان معاشرت با خانواده و دوستان قرار گرفته‌اند. بنابراین می‌توان گفت بیشترین شکل الگوی

گذران اوقات فراغت توانخواهان به فعالیتهای فردی داخل و بیرون خانه اختصاص دارد. در جدول شماره ۲ عنوان و کد متغیرهای به کار رفته در مدل بیان شده است.

جدول ۲- عنوان و کد متغیرهای به کار رفته در مدل

عامل	شاخص	عوامل	لایه اول
Z1 z2 z3	۱. استفاده از کامپیوتر ۲. استفاده از اینترنت ۳. انجام بازی کامپیوتری	فعالیت‌های کامپیوتری	گذران اوقات فراغت توانخواهان
D1 D2 D3	۱. تماشای تلویزیون ۲. تماشای فیلم و سی دی ۳. رفتن به سینما	رسانه‌های جمعی	
P1 P2 P3	۱. معاشرت با اقوام ۲. معاشرت با دوستان ۳. شرکت در مهمانی‌های دوستانه	معاشرت با دوستان و خانواده	
X1 X2 X3	۱. رفتن به پارک و مراکز تفریحی ۲. گوش دادن به موسیقی ۳. سفرهای زیارتی	فعالیت‌های فردی بیرون و داخل خانه	

(یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

در جدول شماره ۳ مقادیر غیراستاندارد، خطای معیار، نسبت بحرانی و سطح تحت پوشش نشان داده شده است. نتایج جدول حاکی از آن است که برخی پارامترهای لامدا دارای مقدار (P) در روابط فوق کمتر از ۰/۵ و دارای تفاوت معنی‌داری با مقدار صفر می‌باشند. اما برخی از متغیرهای به کار رفته در مدل مانند تماشای تلویزیون و رفتن به سینما با وجود سطح معناداری بالاتر از ۰/۰۵ اثر معناداری در شکل‌گیری گذران اوقات فراغت توانخواهان نداشته‌اند.

جدول ۳- برآوردهای غیراستاندارد با سطح تحت پوشش

		Estimate	S.E	.C.R	P
فعالیت‌های کامپیوتری	<-	۱/۰۰۰			

بررسی الگوهای گذران اوقات فراغت توانخواهان ... ۱۷۱

		Estimate	S.E	.C.R	P
	توانخواهان				
رسانه جمعی	گذران اوقات فراغت توانخواهان	۰/۰۹۵	۰/۰۹۵	۰/۹۹۹	۰/۳۱۸
معاشرت با اقوام و دوستان	گذران اوقات فراغت توانخواهان	۰/۴۷۹	۰/۰۳۲	۳/۶۲۷	***
فعالیت‌های بیرون و داخل خانه	گذران اوقات فراغت توانخواهان	۰/۴۶۱	۰/۱۳۷	۳/۳۷۵	***
تلویزیون	رسانه‌های جمعی	۱/۰۰۰			
فیلم	رسانه‌های جمعی	۳/۸۱۹	۳/۸۳۹	۰/۹۹۵	۰/۳۲۰
سینما	رسانه‌های جمعی	۳/۲۷۷	۳/۲۷۳	۱/۰۰۱	۰/۳۱۷
معاشرت با دوستان	معاشرت با دوستان و خانواده	۱/۰۰۰			
معاشرت در مجالس	معاشرت با دوستان و خانواده	۱/۰۲۶	۰/۱۹۶	۵/۲۳۰	***
معاشرت با اقوام	معاشرت با دوستان و خانواده	۰/۶۴۱	۰/۱۵۳	۴/۱۹۵	***
پارک	فعالیت‌های فراغتی بیرون و داخل خانه	۱/۰۰۰			
زیارت	فعالیت‌های فراغتی بیرون و داخل خانه	۰/۸۱۴	۰/۲۶۵	۳/۰۷۱	۰/۰۰۲
موسیقی	فعالیت‌های فراغتی بیرون و داخل خانه	۰/۶۲۴	۰/۱۷۰	۳/۶۷۵	***
کامپیوتر	فعالیت‌های کامپیوتری	۱/۰۰۰			
بازی کامپیوتری	فعالیت‌های کامپیوتری	۰/۶۰۹	۰/۱۱۷	۵/۲۰۵	***
اینترنت	فعالیت‌های کامپیوتری	۱/۱۷۷	۰/۴۰۳	۲/۹۱۷	۰/۰۰۴

(یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

در ادامه و پس از بررسی معنی‌داری پارامترها با مقدار صفر به ارزیابی مدل نهایی پژوهش توسط شاخص‌های برازش پرداخته می‌شود. در جدول شماره ۴ شاخص‌های

اصلی برازش مدل نشان می‌دهند که داده‌های پژوهش به‌خوبی توانسته‌اند مدل مفهومی پژوهش را نمایندگی کنند.

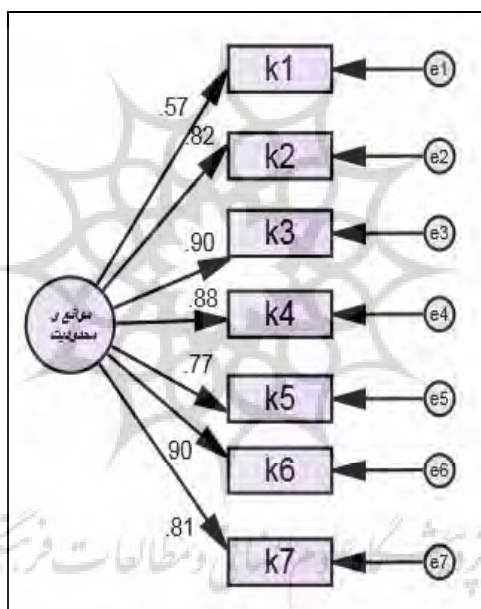
جدول ۴- شاخص‌ها و نمرات آنها

نمرات	شاخص	نمرات	شاخص
۰/۹۲۰	IFI	۶۹/۷۱۴	Chi-square
۰/۸۸۷	TLI	۰/۰۳۴	Probability level
۰/۹۱۴	CFI	۰/۶۶	Df
۰/۷۵۸	PRATIO	۱,۳۸۴	CMLN/DF
۰/۵۷۷	PNFI	۰/۹۱۴	GFI
۰/۶۹۳	PCFI	۰/۸۴۶	AGFI
۰/۰۶۲	RMSEA	۰/۵۸۷	PGFI

(یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

به دنبال شناسایی محدودیت و تنگناهای پیش روی توانخواهان در گذران اوقات فراغت از مدل عاملی مرتبه اول در مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده گردید. در شکل شماره ۲ بارهای عاملی هر یک از متغیرهای مورد بررسی نشان داده شده است. یافته‌های به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که ایمنی کم وسایل ورزشی و عدم وجود وسایل مناسب برای ورزش کردن توانخواهان با استانداردهای لازم بار عاملی ۰/۹۰ را به خود اختصاص داده‌اند و بیشتر از سایر عوامل به عنوان مانع گذران اوقات فراغت تلقی شده‌اند. پس از آن عدم تعبیه نیمکت‌های مناسب و یا طراحی نامناسب آنها قرار دارد که با بار عاملی ۰/۸۸ در رتبه دوم قرار گرفته است. عدم وجود وسایل بازی برای معلولان با ۰/۸۲ در جایگاه سوم موانع قرار گرفته است. عدم وجود مسیرهای پیاده‌روی مناسب، عدم کفپوش مناسب و نبود پارکینگ مناسب به ترتیب بار عاملی ۰/۸۱، ۰/۷۷ و ۰/۵۷ را به خود اختصاص داده‌اند؛ بنابراین می‌توان گفت بیشترین مشکلات و موانع

گذران اوقات فراغت توانخواهان مشکلاتی در نبود امکانات و وسایل ورزشی و ایمنی کم آنها است. از آنجا که رفتن به پارک نقش پر رنگی در پر کردن اوقات فراغت توانخواهان به خود اختصاص داده است ایجاد و توسعه مسیرهای ویژه با استفاده از موزاییک‌های شیباری برای رفت و آمد نابینایان، ایجاد پارکینگ اختصاصی برای پارک خودروهای توانخواهان، توسعه وسایل بدنسازی متناسب با نیازهای توانخواهان، ایجاد آبخوری برای جانبازان و توانخواهانی که از ویلچر استفاده می‌کنند و احداث و توسعه سرویس‌های بهداشتی فرنگی ضروری خواهد بود.

شکل ۲: مدل نهایی محدودیت‌های گذران اوقات فراغت معلولان

کد هر کدام از شاخص‌های به کار رفته در مدل در جدول شماره ۵ بیان گردیده است.

جدول ۵- نماگرهای سنجش موانع و محدودیت گذران اوقات فراغت توانخواهان

شاخص	عامل	وزن رگرسونی
نبود پارکینگ	K1	۰/۵۷
عدم وسایل بازی	K2	۰/۸۲
عدم ورزش	K3	۰/۹۰
عدم تعیبه نیمکت	K4	۰/۸۸
کفپوش مناسب	K5	۰/۷۷
ایمنی ورزشی	K6	۰/۹۰
مسیر پیاده رو	K7	۰/۸۱

موانع و محدودیت

(یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

در جدول شماره ۶ مقادیر غیراستاندارد، خطای معیار، نسبت بحرانی و سطح تحت پوشش نشان داده شده است. نتایج جدول حاکی از آن است که کلیه پارامترهای لامدا دارای مقدار (P) در کلیه روابط فوق کمتر از ۰/۵ و دارای تفاوت معنی‌داری با مقدار صفر می‌باشند. همچنین نشان می‌دهد کلیه روابط موجود در مدل موردحمایت داده‌های تجربی قرار گرفته‌اند.

جدول ۶- برآوردهای غیراستاندارد با سطح تحت پوشش

		Estimate	.S.E	.C.R	P
نبود پارکینگ	موانع و محدودیت <---	۱/۰۰۰			
عدم وجود وسایل مناسب برای بازی کودکان	موانع و محدودیت <---	۱/۵۳۹	۰/۲۵۶	۰/۶۰۰۳	***
عدم وجود وسایل مناسب برای ورزش کردن	موانع و محدودیت <---	۱/۶۴۷	۰/۲۶۰	۶/۳۲۴	***
عدم تعیبه نیمکت‌های مناسب	موانع و محدودیت <---	۱/۶۱۵	۰/۲۵۹	۶/۲۴۳	***
عدم وجود کفپوش مناسب	موانع و محدودیت <---	۱/۴۱۹	۰/۲۴۶	۵/۷۶۹	***
عدم وجود مسیرهای پیاده‌روی مناسب	موانع و محدودیت <---	۱/۴۹۷	۰/۲۵۱	۵/۹۶۷	***
ایمنی کم وسایل ورزشی	موانع و محدودیت <---	۱/۶۴۴	۰/۲۶۱	۶/۳۱۰	***

(یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

پس از بررسی معنی‌داری پارامترها با مقدار صفر به ارزیابی مدل نهایی پژوهش توسط شاخص‌های برازش پرداخته می‌شود. برای ارزیابی برازندگی الگوی معادلات ساختاری از چند شاخص استفاده می‌شود. یک شاخص مورد استفاده، شاخص مجذور کای (X^2) است که یک شاخص برازندگی مطلق مدل به حساب می‌آید و هر چه از صفر بزرگ‌تر باشد برازندگی مدل کمتر است. وقتی حجم نمونه برابر ۷۵ تا ۲۰۰ باشد مقدار مجذور کای (X^2) یک اندازه معقول برازندگی است. اما برای مدل‌های با N بزرگ‌تر، مجذور کای (X^2) تقریباً همیشه از نظر آماری معنادار است (کیانی، ۱۳۹۵: ۸۴) و این موجب می‌شود که آماره مجذور کای (X^2) تقریباً همیشه مدل را رد کند (کیانی و مهربانی، ۱۳۹۶: ۲۵۸). از آنجاکه مجذور کای نسبت به اندازه نمونه بسیار حساس است، بسیاری از پژوهشگران مجذور کای را نسبت به درجه آزادی آن، یعنی مجذور کای نسبی ($\frac{x^2}{df}$) می‌سنجند. نسبت این شاخص اثر اندازه نمونه را بر مدل مجذور کای به حداقل می‌رساند. چنانچه این شاخص کمتر از ۲ باشد برازندگی عالی و چنانچه بین ۲ تا ۵ باشد، برازندگی خوب و چنان چه بزرگ‌تر از ۵ باشد، برازندگی ضعیف و غیرقابل قبول الگو را نشان می‌دهد (ویتون، موتن، آلوینو سامرز، ۱۹۷۷). یکی از شاخص‌های مورد نظر در الگوی معادلات ساختاری، شاخص نیکویی برازش (GFI) است که مقادیر آن بین صفر و یک متغیر است و هر چه به یک نزدیک‌تر باشد برازش مناسب‌تری دارد.

همچنین شاخص نیکویی برازش تعدیل شده (AGFI) یک سنجش کلی برازندگی است و تعداد درجات آزادی را به حساب می‌آورد. وقتی این شاخص برابر ۰/۹۰ یا بیشتر باشد برازش الگو قابل قبول است و مقادیر نزدیک به ۰/۹۵ برازش خوب را نشان می‌دهد (ورشون، ۱۹۹۱ به نقل از ارشدی، ۱۳۸۶). شاخص‌های برازندگی مانند شاخص برازش تطبیق (CFI) و شاخص برازندگی افزایشی (IFI) شاخص‌هایی هستند که برازش یک مدل را با مدل پایه که قائل به وجود کوواریانس میان متغیرها نیست،

مقایسه می‌کنند. هر چه این شاخص‌ها به ۱ نزدیک‌تر باشند، برازش مدل بهتر است. البته این مقدار باید حداقل ۰/۹۰ باشد تا مدل موردنظر پذیرفته شود (هومن، ۱۳۸۴: ۴۱۲). شاخص برازندگی هنجار نشده که به نام شاخص توکر-لویس (TLI) شناخته می‌شود، برای سنجش برازش بهتر یک الگو نسبت به الگوی مستقل (یعنی الگوی صفر، با فرض رابطه صفر بین متغیرها استفاده می‌شود (بتنلر، ۱۹۹۰؛ به نقل از ارشدی، ۱۳۸۶). همچنین شاخص برازندگی هنجار شده (NFI) که یک شاخص برازندگی افزایشی هنجار شده است در تعیین برازش یک الگو به کار می‌رود. مقدار این دو شاخص باید بالاتر از ۰/۹۰ باشد. شاخص ریشه خطای تقریب میانگین مجذورات (RAMSEA) یکی دیگر از شاخص‌های برازندگی است که ریشه دوم میانگین مجذورات باقی‌مانده است و به‌عنوان تابعی از مقدار کوواریانس تفسیر می‌شود. براون و کودک (۱۹۹۳)، مقادیر بالاتر ۰/۰۸ با برازش نامناسب، بین ۰/۰۵ تا ۰/۰۸ برای مدل‌های با برازش متوسط و کمتر از ۰/۰۵ را برای مدل‌های با برازش عالی، متناسب می‌دانند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲-۱۳). در جدول شماره ۷ شاخص‌های اصلی برازش مدل نشان می‌دهد که داده‌های پژوهش به‌خوبی توانسته‌اند مدل مفهومی پژوهش را نمایندگی کنند.

جدول ۷- شاخص‌های اصلی برازش مدل

شاخص	نمرات	شاخص	نمرات
Chi-square	۶۷۳۰۱	TLI	۰/۸۵۸
Probability level	۰/۰۰۰	CFI	۰/۹۰۵
Df	۱۴	PRATIO	۰/۶۶۷
CMLN/DF	۴۸۷۹	PNFI	۰/۵۹۰
GFI	۰/۸۵۶	PCFI	۰/۶۰۳
AGFI	۰/۷۱۲	RMSEA	۰/۰۶۲
PGFI	۰/۴۲۸	IFI	۰/۹۰۶

(یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

نتیجه گیری

در جهان پرتنش امروز که انسان‌ها به دلیل مشغله فراوان همواره احساس خستگی می‌کنند، اهمیت اوقات فراغت بر کسی پوشیده نیست. فراغت می‌تواند تأثیر مثبتی در زندگی افراد بگذارد تا از زندگی خود لذت ببرند. این تأثیر به فرد منتهی نشده، بلکه چون افراد، جامعه را تشکیل می‌دهند، فراغت مناسب به برنامه کلان هر جامعه کمک خواهد نمود. مسلماً افراد معلول ازین قاعده مستثنی نیستند. در این پژوهش با هدف شناسایی چگونگی گذران اوقات فراغت توانخواهان در کاشان فهرستی از متغیرها و عوامل مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل‌ها مؤید آن است، که گذران اوقات فراغت در قالب فعالیت‌های کامپیوتری به عنوان الگویی کم هزینه، ارزان قیمت و سرگرم کننده، رسانه‌های جمعی، معاشرت با خانواده، دوستان، فعالیت‌های فردی بیرون و داخل خانه قابل بررسی است. معنادار شدن نقش رسانه‌های جمعی در پر کردن اوقات فراغت توانخواهان با نتیجه یافته‌های کیانی و همکاران (۱۳۹۱) قرابت داشته است. البته باید خاطر نشان کرد عامل فعالیت‌های فردی داخل و بیرون خانه بیشترین نقش را در تبیین گذران اوقات فراغت توانخواهان به خود اختصاص داده است.

چنانچه مشخص است ارتباطات اجتماعی در توانخواهان ضعیف بوده و بیشتر فعالیت‌ها مبتنی بر فعالیت افراد به طور شخصی است. فراهم آوری بستر مناسب برای توسعه ارتباطات جمعی معلولان از طریق ایجاد سازمان‌های مردم نهاد، نهادهای ادبی، مراکز فرهنگی و ورزشی با سایر افراد جامعه در یک محیط مناسب، نشاط اجتماعی را به همراه خواهد آورد که نتیجه آن یک وضعیت روانی مثبت توأم با رضایتمندی از جریان زندگی، خشنودی و رضایتمندی اجتماعی و روانی برای توانخواهان خواهد بود. همچنین بر اساس بارهای عاملی بدست آمده می‌توان گفت نبود زیرساخت‌های مناسب علی‌الخصوص زیرساخت‌های ورزشی از مهمترین عوامل بر سر راه گذران مناسب اوقات فراغت معلولان بوده است. غالب فعالیت‌هایی که توانخواهان در آن شرکت

جسته‌اند در محیط‌هایی بوده است که برای ایشان مناسب سازی شده است و آنان از استفاده از سایر امکانات جامعه به علت نبود زیرساخت مناسب محرومند. مسأله عدم تحرک در افراد کم توان با توجه به مشکلات جسمی موجود در پیکره وجودی و مشکلات ناشی از محیط به گونه دیگر قابل بررسی است. این افراد از یک سو دارای محدودیت حرکتی ناشی از معلولیت جسمی هستند و از طرف دیگر نوع معلولیت، آنان را از پرداختن به برخی فعالیت‌های ورزشی باز می‌دارد.

بنابراین مقوله فعالیت‌های ورزشی توانخواهان از دوجنبه درمانی که هدف عمده آن تأمین سلامتی و دیگری پیشگیری از ابتلا به بیماری‌های ثانویه است از اهمیت دوچندان برخوردار است. و ضرورت بررسی و بازنگری الگوهای رایج گذران اوقات فراغت توانخواهان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که از الزامات آن تأمین و گسترش فضاهای ورزشی استاندارد متناسب با نیاز این افراد به عنوان یک حق شهروندی و عادلانه است. تشکیل تیم‌های توانخواهان در رشته‌های ورزشی مختلف و برگزاری مسابقات علاوه بر بهبود وضعیت سلامتی توانخواهان در بهبود تعاملات اجتماعی، بهبود کیفیت زندگی روانی و نهایتاً ایجاد حس رضایتمندی ایشان اثربخش خواهد بود. یافته‌های دیگر حکایت از آن دارد که درصد بالایی از توانخواهان بیکار هستند. همین‌طور با وجود میانگین سنی جوان آنان، اکثریت این افراد مجرد هستند. حمایت‌های دولتی از توسعه کارگاه‌ها و کارخانه‌های استخدام کننده توانخواهان با در نظر گرفتن مشوق‌های مالیاتی و یا اختصاص سوبسیدهای یارانه‌ای برای به کارگیری توانخواهان به عنوان نیروی شاغل، می‌تواند تا حدود بسیار زیادی زمینه اشتغال توانخواهان و به تبع آن ازدواج این افراد را حل نماید. چنانچه در منطقه کاشان وجود کارخانجات فرش بافی و صنایع دستی با حمایت‌های دولتی می‌تواند زمینه به کارگیری نیروهای معلول را در رده‌های شغلی متناسب با توانایی آنان فراهم نماید.

هزینه‌های بالای پزشکی و پیراپزشکی خانوارها برای توانخواهان مستلزم یاری دولت سازمان بهزیستی برای بهبود شرایط این خانواده‌ها و نیز حمایت از توانخواهان

است. تشکیل نهادهای خیریه و استفاده از کمک‌های مالی خیرین در جهت حمایت از توانخواهان با توجه به حضور گسترده و اثرگذار خیرین در عرصه‌های مختلف خدمات رسانی در شهر کاشان نیز یاریگر دولت و خانواده‌های افراد توانخواه خواهد بود. با توجه به نتایج تحلیل‌های انجام شده لازم است مدیران شهری به جهت توجه به عدالت اجتماعی که از اصول اولیه شهرسازی اسلامی و البته متناسب با دیدگاه عدالت محور در یک جامعه دینی است توجه خود را در برنامه ریزی‌های شهری به مناسب سازی امکانات ورزشی، مناسب سازی معابر شهری و فضاهای مورد استفاده در اوقات فراغت برای استفاده توانخواهان و در دسترس قرار دادن امکانات مساوی برای آنان معطوف دارند. به این ترتیب نشاط اجتماعی به عنوان یکی از شاخصه‌های توسعه یافتگی جوامع محسوب که نقش بسیار مهمی در سلامت و پویایی جامعه دارد، فراهم خواهد گردید. این اعمال مثبت به سلامت فیزیکی و روانی توانخواهان جامعه کمک شایانی می‌کند و بدون شک در چنین محیطی ضریب امنیت اجتماعی و فردی به سهولت بدست می‌آید. نتایج تحقیق حاضر در یک رویکرد سیستمی و کل نگر به جهت درک پیچیدگی‌ها و شرایط خاص زندگی توانخواهان جسمی، چالش‌ها و مشکلات برخورداری از فرصت‌های گذران فراغت را شناسایی نموده است و به طور مستقیم مجموعه‌ای متشکل از تدابیر حرفه‌ای لازم در قالب عملکرد نهادها، سازمان‌ها و موسسات رفاهی توانبخشی، اجتماعی، فرهنگی و تربیتی را ارائه نموده است تا با ایجاد تغییر و دگرگونی مناسب در شرایط مادی و معنوی افراد توانخواه زمینه بهزیستی، رشد و تعالی آن‌ها را فراهم آورد. فراهم سازی فرصت‌های فراغتی برای توانخواهان جسمی، به نوعی حمایت از افراد در معرض خطر، خانواده‌ها و افراد حاشیه نشین جامعه می‌باشد. همچنین بستر ساز ارائه خدمات مورد نیاز، جهت داشتن زندگی بهتر و رفاه بیشتر است که به نوعی زمینه سازمددکاری اجتماعی است که در این راستا سیاست‌گذاری‌های رفاهی برای خانوارهای کم‌درآمد و آسیب‌پذیر جامعه و ارائه بسته‌های خدمات‌رسانی، به‌ویژه نیازهای افراد دارای معلولیت، در راستای کمک به آنان و جامعه پیشنهاد می‌شود.

منابع

- احمدی، رحیم. (۱۳۷۶). بررسی گذران اوقات فراغت دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک. طرح پژوهشی.
- ارفعی عین‌الدین، رضا؛ هزارجریبی، جعفر. (۱۳۹۰). اوقات فراغت و سلامت اجتماعی، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۱۰.
- افکار، ابوالحسن؛ نصیری پور، امیراشکان؛ طیبی، سید جمال‌الدین؛ کمالی، محمد؛ فرمانبر، ربیع‌الله؛ کاظم نژاد لیلی، (۱۳۹۳). مقایسه توانایی معلولین قبل و بعد از اجرای برنامه توانبخشی مبتنی بر جامعه، مجله پرستاری و مامایی جامع نگر، سال ۲۴، شماره ۷۴.
- بیرو، آلن. (۱۳۷۰). فرهنگ علوم اجتماعی. ترجمه: باقر، ساروخانی. تهران، انتشارات کیهان.
- باریارام ام. بایران. (۱۳۴۱). کاربرد و تحلیل مدل معادلات ساختاری در علوم انسانی با استفاده از نرم‌افزار AMOS، ترجمه: دکتر علی حسین زاده با همکاری آقایان حسین عرفانی سجاد شمسی کوشکی سید مهدی محمدی.
- پورسلطانی، حسین. (۱۳۸۶). اوقات فراغت، فعالیت‌های بدنی و دانش آموزان معلول. مقاله همایش حقوق کودکان و دانش آموزان استثنایی.
- پیغامی نالوس، طاهر. (۱۳۹۱). بررسی کیفیت زندگی افراد توان‌خواه. (معلولین) جسمی-حرکتی و عوامل مؤثر بر آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مددکاری اجتماعی. دانشگاه علامه طباطبایی.
- تندنویس، فریدون. (۱۳۸۱). جایگاه ورزشی در اوقات فراغت زنان ایرانی، مجله حرکت، شماره ۱۲.
- توسلی، غلامعلی. (۱۳۸۵). جامعه‌شناسی کار و شغل. تهران: انتشارات سمت.
- حیدریان، مهدی. (۱۳۷۶). سیستم‌های حمل‌ونقل مناسب شهری برای معلولین. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. رشته مهندسی عمران دانشگاه علم و صنعت ایران.
- خدایاریان، مهسا؛ واعظی، علی‌اکبر؛ جلال‌پور، صدیقه و همکاران. (۱۳۹۳). بررسی کیفیت زندگی معلولان ضایعات نخاعی شهر یزد. مقاله. مجله علوم مراقبتی نظامی. سال اول. شماره ۲.
- دومازیه، ژووفر. (۱۳۵۲). زمان اوقات فراغت از دیدگاه تاریخی و جامعه، مترجم م. آدینه، فرهنگ و زندگی، شماره ۱۲.

- سازمان ملی جوانان. (۱۳۸۴). *برنامه ساماندهی اوقات فراغت جوانان*. تهران: انتشارات سازمان ملی جوانان.
- سجادی، حمیرا؛ زنجری، نسیم. (۱۳۹۲). معلولیت (ناتوانی) در ایران: شیوع ویژگی‌ها و همبسته‌های اقتصادی اجتماعی آن. مقاله. دوره ۱۶، شماره ۱.
- سلطانی، سیما. (۱۳۹۱). طراحی و ساخت واسط انسان-کامپیوتر پوشیدنی مبتنی بر سیگنال الکتریکی چشم. *پایان‌نامه. کارشناسی ارشد رشته مهندسی پزشکی گرایش بیوالکترونیک*. دانشگاه اصفهان
- شاهین، محسن. (۱۳۹۵). بررسی و آسیب‌شناسی وضعیت موجود گذران اوقات فراغت در پارک‌ها و بوستان‌های شهر شیراز و ارائه راهکارهای اصلاح و توسعه آن، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، گروه جغرافیا و اکوتوریسم، دانشگاه کاشان.
- صالحی، رضا؛ نعمتی، مرتضی؛ امان‌پور، سعید. (۱۳۹۳). بررسی سازوکار تأثیرگذاری شاخص‌های سرمایه اجتماعی در حکمروایی مطلوب شهری با استفاده از Amos مطالعه موردی: شهر نسیم شهر، *مجله علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)*، سال چهارم، شماره اول، (پیاپی ۱۲).
- علامی، مصطفی. (۱۳۷۹). کاربرد تکنولوژی‌های کمکی پیشرفته در توانبخشی معلولین جسمی-حرکتی. مقاله. *کنگره سراسری طب فیزیکی توانبخشی و الکترودیاکنوز ایران*
- علیزاده، محمدحسین؛ قراخانلو، رضا. (۱۳۷۹). بررسی چگونگی گذران اوقات فراغت جانبازان. معلولین (با تأکید بر نقش تربیت‌بدنی ورزشی). مقاله. حرکت. شماره ۶.
- قراخانلو، رضا. (۱۳۷۸). اهمیت اوقات فراغت جانبازان و معلولیت. *پایان‌نامه. کارشناسی ارشد*. دانشگاه تربیت مدرس
- کیانی سلمی، صدیقه؛ بسحاق، محمدرضا. (۱۳۹۵). تبیین اثرات جشنواره گلاب‌گیری از دیدگاه ساکنان محلی. مقاله. *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*، سال یازدهم، شماره ۳۴.
- کیانی سلمی، صدیقه؛ مهربانی، علی. (۱۳۹۶). شناسایی عوامل موثر بر امنیت گردشگری و نقش آن در رضایت، وفاداری و جذب گردشگران (نمونه موردی: گردشگران اصفهان). *فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات امنیت اجتماعی*، شماره ۵۲.

TM کیانی، مجید؛ شیروانی، طهماسب؛ قنبری، هادی؛ کیانی، سیاوش. (۱۳۹۱). تبیین جایگاه فعالیت‌های ورزشی در نحوه گذران اوقات فراغت جانبازان و معلولین، *مجله علمی پژوهشی طب جانباز*، سال پنجم، شماره هیجدهم.

– محمدی مقدم، مرضیه؛ مبارکی، حسین؛ کمالی، محمد؛ اسماعیلی، عسل. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر برنامه توانبخشی مبتنی بر جامعه بر کیفیت زندگی افراد با افت شنوایی شدید و عمیق ۱۵-۶۵ ساله شهرستان سبزه وار سال ۹۱، *مجله علمی پژوهشی توانبخشی نوین*، دانشکده توانبخشی، دوره ۹، شماره ۲.

– هومن، حیدرعلی. (۱۳۸۴). *مدل یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل*، نشر سمت.

- Amestoy, V. A. et al. (2008). The leisure experience, *The Journal of Socio – Economics*, No. 37, pp. 64-78.
- Aitchison, C. (2003). *From leisure and disability to disability leisure: developing data, definitions and discourses*. *Disability & Society*, 18(7), 955-969. doi:10.1080/0963826031000127352.
- Aitchison, C. (2000). *Young Disabled People, Leisure and Everyday Life: Reviewing Conventional Definitions for Leisure Studies*. *Annals of Leisure Research*, 3(1), 1-20. doi:10.1080/11745398.2000.10600882
- Burghard, M., Knitel, K., Oost, I. V., Tremblay, M. S., & Takken, T. (2016). Is our Youth Cycling to Health? Results From the Netherlands' 2016 Report Card on Physical Activity for Children and Youth. *Journal of Physical Activity and Health*, 13(11 Suppl 2). doi:10.1123/jpah.2016-0299.
- Chen, R. J. (n.d.). *Uses of Hospitality and Leisure Services: Voices of Visitors with Disabilities*. *Advances in Hospitality and Leisure*, 89-102. Doi: 10.1016/j.ahle.2014.04.006.
- czabak-garbacz, Roza & Skibniewska, Agnieszka & Mazurkiewicz, Piotr & Gdula, Agnieszka. (2002). *Ways of spending leisure time by the third year-students of the Faculty of Pharmacy*, Medical University of Lublin. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D: Medicina*. 57. 257-63.
- Emira, M., & Thompson, D. (2011). *In the quest for their trust: the perceptions of families on accessing leisure services for disabled children*. *Leisure Studies*, 30(1), 33-48. doi:10.1080/02614367.2010.506648.

- Hodge, N., & Runswick-Cole, K. (2013). *'They never pass me the ball': exposing ableism through the leisure experiences of disabled children, young people and their families*. *Childrens Geographies*, 11(3), 311-325. doi:10.1080/14733280.2013.812270.
- Isikhan V, Guner P, Komurcu S, Ozet A, Arpaci F, Ozturk B. (2001). *The relationship between disease features and quality of life in patients with cancer-I*. *Cancer Nursing*, 24(6): 490
- Kennedy, D. W., & Smith, R. W. (1990). *A comparison of past and future leisure activity participation between spinal cord injured and non-disabled persons*. *Spinal Cord*, 28(2), 130-136. doi:10.1038/sc.1990.15.
- Kelly RJ, Atcherson SR. Quality of life for individuals with hearing impairment who have not consulted for services and their significant others: Same- and different-sex couples. *Journal of Communication Disorders* 2011; 44: 336-344.
- Leisure of Disabled Tourists: Barriers to Participation. Ralph W. Smith. *Annals of Tourism Research*, vol. 14, no. 3, 1987, pp. 376-389. Pergamon Press, Maxwell House, Fairview Park, Elmsford, New York 10523. DM 114. (1988). *Journal of Travel Research*, 26(3), 42-43. doi:10.1177/004728758802600377
- Melbøe, L., & Ytterhus, B. (2016). Disability leisure: in what kind of activities, and when and how do youths with intellectual disabilities participate? *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19(3), 245-255. doi:10.1080/15017419.2016.1264467.
- Morris, J. (1994). *Independent lives? community care and disabled people*. Houndmills: Macmillan.
- Morris, J. (2001). "Social exclusion and young disabled people with high levels of support needs", *Critical Social Policy*, Vol. 21 No. 2, pp. 161-83.
- Oleson, -ANN, Nancy. (1996). *An Exploration of The Relationships among Leisure Lifestyle Dispositions Complexity and Health*.
- Parker, S. (1996). *The People of Providence. A Housing Estate and some of its Inhabitants*, London: Penguin pre.
- Prothe, B. J., & Kleiner, B. H. (1993). *Managing for Excellence in the Leisure and Recreation Industry*. *Management Research News*, 16(4), 11-14. doi:10.1108/eb028276.
- Ricardo Pgan-Rodriguez. How do disabled individuals spend their leisure time? Applied Economics Department. university of malaga. Plazade EI Ejidos/n.29.071.

- Roulstone, A., & Barnes, C. (2005). Employment policy and practice: a perspective from the disabled people's movement. Working futures? Disabled people, policy and social inclusion, 192-206. doi: 10.1332/policypress/9781861346261,003,0014.
- Smith, R. W. (2011). *Inclusive and special recreation: opportunities for persons with disabilities*. S.I.: Sagamore Pub.
- Taylor, Z., & Józefowicz, I. (2012). Intra-urban daily mobility of disabled people for recreational and leisure purposes. *Journal of Transport Geography*, 24, 155-172. doi: 10.1016/j.jtrangeo.2011.12.008.
- Transforming disability into ability: policies to promote work and income security for disabled people. (2004). Paris: OECD Publications.

